

УДК 070 : 001

У.П. Люкевіч

канд. філас. навук, дац., дац. каф. спартыўных дысцыплінаў і методыкі іх выкладання
 Брэсцкага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А.С. Пушкіна
 e-mail: lucul@brsu.brest.by

ТЭАРЭТЫКА-КУЛЬТУРАЛАГІЧНЫЯ ПАДСТАВЫ ВЕДАЎ НАВУКІ ПРА СПОРТ: РЭТРАСПЕКЦЫЯ XX ст.

У артыкуле паказваецца, што фармаванне і развіццё навукі пра спорт у сацыякультурнай прасторы XX ст. звязалася са станаўленнем спажывецкага грамадства, прадуктамі дзейнасці якога неўзабаве сталі спартыўныя спаборніцтвы і ўсе тыя акалічнасці, што мелі да іх непасрэднае дачыненне. У дадзеным выпадку трэба зазначыць, што калі нейкі сацыяльны феномен выклікае зацікаўленасць з боку шырокіх колаў публічнасці, то ён павінен быць навукова асэнсаваны і даследаваны. Згодна з такога роду падыходам, спорт у вялікай ступені выкарыстоўвае і сваеасабліва інтэрпрэтуе патэнцыял шэрагу найбольш агульных навуковых ведаў, у прыватнасці, медыцыны, біямеханікі, псіхалогіі, педагогікі, гісторыі, сацыялогіі, філасофіі, каб на іх падставе стварыць адмысловыя галіны навуковых ведаў. Разам з тым на працягу мінулага стагоддзя істотна мяняліся змест і сутнасць спорту, стаўленне да яго з боку грамадства ў цэлым.

Уводзіны

Пытанне асновы ведаў узнікае ўвогуле ў галіне навукі для самых разнастайных дысцыплін, у тым ліку і для навукі аб спорце. Гэтае пытанне адносіцца да адказу на пыты спартыўнай навукі і непасрэдна злучаецца з развіццём сацыяльнай субсістэмы спорту ў яго шматлікіх аспектах і кірунках. Феномен спорту – і перш за ўсё тады, калі ён злучаецца з аспектамі руху і гульні ў адукацыйных вымярэннях фізічнага выхавання і рэкрэацыі і ідзе далей да адукацыйнага ўзроўню, – мае магчымасць пашырыць свае перспектывы. Менавіта гэта і адбывалася ў значнай ступені на працягу мінулага стагоддзя. Такая сітуацыя можа быць растлумачана на прыкладзе мадэлі сучаснага спорту, калі прыняць пад увагу, напрыклад, прафесійны спорт, а таксама спорт, што падтрымліваецца тымі інстытутамі, якія маюць датацыі дзяржавы, і далей спорт у спартыўных клубах і асацыяцыях, спорт у камерцыйных установах, спорт у прыватных, ці неінстытуцыянальных, асяродках. Такім чынам, можна канстатаваць, што падставы ведаў спартыўнай навукі пашыраюцца. У сувязі з вышэй пазначаным апісанне падстаў ведаў спартыўнай навукі можа быць зроблена адразу па некалькіх параметрах, дзе дастаткова дакладна высвятляюцца прычыны хуткага пашырэння галіны спорту адносна яго навуковага ўспрымання, якое, дарэчы, працягваецца і зараз.

Перш за ўсё неабходна звярнуць увагу на розніцу паміж вобласцю тэорыі і вобласцю прадмета, ці дысцыплінарнай навукі. Тэарэтычная вобласць адносіцца да прыкладной субдысцыпліны, якая ў большай ці меншай ступені базуецца на акадэмічнай дысцыпліне і адпаведна ўсталявана гістарычна. Так званыя інтраадносіны паміж прыкладной субдысцыплінай і акадэмічнай «маткай», ці блізкай па сутнасці наукай, з'яўляюцца важнымі момантам у межах канцэптуальнага ўспрымання тэарэтычнай сферы.

Прадметная, ці дысцыплінарная вобласць прымае пад увагу навуковую адзінку, якая складаецца ў суадносінах (інтэрадносінах) паміж рознымі тэарэтычнымі абласцямі і датычыцца пэўнага прадмету, што можа звязвацца наўпрост з абласцямі руху, гульні і спорту, ці можа быць задачай вымярэнняў не толькі спартыўнай спецыфікі. Шматлікія даследніцкія тэмы разглядаюцца з міждысцыплінарнага пункту гледжання, дзе пэўная колькасць тэарэтычных абласцей залежыць ад вызначанага кірунку і інтэрпрэтуецца адносна сваіх навуковых вынікаў. Гэтыя тэмы прадстаўляюць свет спорту іншым разам у вельмі спрошчаным выглядзе, у той час калі тэарэтычныя вобласці маюць больш тэзавы і дысцыплінарна арыентаваны акадэмічны характар.

Дваістасць вызначанага падыходу (тэарэтычная вобласць і прадметная вобласць) дазваляе адказаць на пытанне «Што задавальняе патрэбы спартыўнай навукі?», а таксама прадстаўляе ў некалькіх параметрах навуковыя запыты, якія маюць статыстычны характар. Але ў той жа час тут выяўляецца яшчэ яго дынамічная зменлівасць як у межах груп тэарэтычнай вобласці, так і ў межах груп прадметнай вобласці. Акрамя таго, новыя вобласці могуць пашырацца ў межах гістарычнага развіцця спартыўнай дысцыпліны.

Некаторыя тэарэтыка-культуралагічныя накірункі функцыянавання навукі пра спорт у XX ст.

Першая катэгорыя ў дадзенай інтэрпрэтацыі ахоплівае тэарэтычную і прадметную вобласці, што існуюць у тым самым часе і прадстаўляюць значную частку ўсёй асновы ведаў спартыўнай навукі. Тут разглядаюцца сем тэарэтычных абласцей: спартыўная медыцына, спартыўная біямеханіка, псіхалогія спорту, педагогіка спорту, сацыялогія спорту, гісторыя спорту і філасофія спорту. Гэтыя сем тэарэтычных абласцей маюць дастаткова вялікі шэраг пазіцый у даследніцкай метадалогіі: ад эмпірыка-аналітычных (спартыўная медыцына) да герменэўтыка-тэарэтычных (філасофія спорту).

Другі параметр мае дычыненне да тэарэтычнай вобласці спартыўнай навукі, якая пачала інтэнсіўна развівацца ў XX ст. у вызначаных межах сістэмы ведаў аб спорце. Гэта навука пра інфармацыю і спорт, ці спартыўная інфармацыя; палітычная навука і спорт (палітыка спорту); юрыспрудэнцыя і спорт (спартыўнае права); тэхнікаарыентаваныя навукі і спорт (спартыўная індустрыя); эканоміка і спорт (эканоміка спорту). Развіццё гэтай вобласці спорту – прамое следства новай спартыўнай спецыфікі прафесійных запытаў грамадства, якія ўзнікаюць да таго ж у сістэме навучання, трэніроўкі і спартыўнай дзейнасці ў межах і па-за межамі школы.

Трэці складальнік улічвае такую прадметную вобласць спартыўнай навукі, якая мае непасрэдныя адносіны да спорту. Гэта тэорыя руху, што ўключае маторыку паводзін, тэорыю гульні і тэорыю трэнінгу. Усё гэта падаецца як галоўная мэта спартыўнай навукі ў спробе інтэграваць вынікі тэарэтычнай вобласці адносна праблематыкі руху, гульні і трэнінгу.

Чацвёрты элемент утрымлівае ў сабе прадметную вобласць спартыўнай навукі, якая датычыцца спорту, з аднаго боку, і якая, тым не менш, таксама мае суадносіны з іншымі феноменамі і навуковымі дысцыплінамі. Напрыклад, прадстаўленне (спектакль) і прадстаўленне (гульня) у спорце, музыка і рух, рэкрэацыйны спорт, спорт і здароўе, спорт для інвалідаў, спартыўная журналістыка, агрэсія і гвалт у спорце. Маецца яшчэ шмат іншых прыкладаў на гэтую тэму на дадзеным узроўні (спорт і ўзроставыя праблемы; спорт і адміністраванне; спорт і ахова навакольнага асяроддзя). Пералік прыкладаў паказвае, як далёка могуць распаўсюджвацца запыты спартыўнай навукі. Зразумела, што ўсе гэтыя прадметныя вобласці таксама патрабуюць інтэграцыі і інтэрдyscyплінарных даследніцкіх вынікаў, вырашэння якіх часта не так лёгка дасягнуць.

Калі задаць пытанне «Чаму перш за ўсё выбіраюцца такія тэарэтычныя вобласці, як спартыўная медыцына, спартыўная біямеханіка, псіхалогія спорту, сацыялогія спорту, гісторыя спорту і філасофія спорту?», то адказ можа быць наступным. Гэты пералік узнікае на падставе лагічных следстваў. Паслядоўнасць тэарэтычных абласцей пачынаецца са спартыўнай медыцыны і спартыўнай біямеханікі, якія блізкія да чалавека як фізічнай істоты (прыродазнаўчыя навукі). Тры наступныя тэарэтычныя вобласці: псіхалогія спорту, педагогіка спорту і сацыялогія спорту – прадстаўляюць паводзіны чалавека ў халістычным варыянце (сацыяльна-біхевіярысцкія, ці псіхалагічныя навукі). Дзве апошнія тэарэтычныя вобласці: гісторыя спорту і філасофія спорту – паўстаюць як усебакова вычарпальныя метамеркаванні адносна мінулага, сучаснага і будучага (герменэўтыка-нарматыўныя навукі). Такім чынам, мадэль можа быць прадэманстравана так-

сама як кантынуум ад канкрэтнага да абстрактнага, ад прыродазнаўчых навук да гуманітарных, ад эмпірыка-аналітычных да герменэўтыка-тэарэтычных, ад канкрэтных да абстрактных, ад дэскрыптыўных да нарматыўных і г.д. У межах гэтага кантынууму ствараецца шмат сувязяў і адносін.

Спартыўная медыцына ў структуры спорту прыкладна з сярэдзіны ХХ ст. пачала разглядацца ў якасці вельмі важнага складніка сацыяльнай актыўнасці. Спорт увогуле паўстае як рэалізацыя руху, які абмежаваны пэўнымі анатамічнымі і фізіялагічнымі перадумовамі. Спорт у сваіх размаітых формах робіць магчымым рэалізацыю адпаведнай спецыфічнай дзейнасці, што палягае на феномене руху, калі браць пад увагу функцыянаванне механізма, што складаецца з костак, мускулаў, мышцаў, звязак, суставаў, а таксама ўключае работу цыркулярнай і рэспіраторнай сістэм. Спартыўная медыцына, з аднаго боку, з'яўляецца спецыяльнай сферай прыкладной медыцыны, а з другога – тэарэтычнай вобласцю спартыўнай навукі. У межах спартыўнай медыцыны следствы спартыўнай дзейнасці (рух альбо яго адсутнасць) адносна чалавечага арганізму з'яўляюцца даследаванымі і праверанымі фізіялагічнымі і клінічнымі метадамі. Яшчэ спартыўная медыцына забяспечвае кантраляванне і дагляд за спартоўцамі на трэніроўках і спаборніцтвах. Яна мае справу са спартыўнымі траўмамі, а ў адносінах да няшчасных выпадкаў з'яўляецца прэвентыўнай, тэрапеўтычнай і рэабілітацыйнай мерай у сваіх даследаваннях і падыходах. Як вынікае з вышэй сказанага, тэарэтычныя (даследніцкія) і практычныя (прымяненне) аспекты паміж сабой цесна звязаны. Падставы ведаў спартыўнай медыцыны базуюцца на шэрагу вызначаных падрахункаў, якія тэрміналагічна могуць быць акрэслены як косткі, мускулы, нервы, кардыялагічная і цыркулярная сістэмы, дыханне, харчаванне, энэргія, сэнсорная сістэма, спорт і хваробы, спорт і экстрэмальныя варункі. Гэтыя аспекты яскрава дэманструюць, якой шырокай з'яўляецца тэарэтычная вобласць спартыўнай медыцыны. Для апісання таго, чым займаецца спартыўная медыцына, можна спаслацца да працы Вільдара Хольмана [8, s. 350], які звяртаў увагу на спробы тэарэтычнай і практычнай медыцыны прааналізаваць чалавечы арганізм як у варунках руху, трэнінгу і спартыўнай дзейнасці, так і ягонае функцыянаванне пры адсутнасці руху (здароўе, стомленасць асобаў усіх узростаў), а таксама забяспечыць неабходнымі ведамі пра папярэджанне, тэрапію і рэабілітацыю. У сучасным спорце спартыўная медыцына мае самыя непасрэдныя адносіны да допінгу. Распрацаваны разнастайныя навукова абгрунтаваныя праграмы для атлетаў, якія прымаюць афіцыйна забароненыя сродкі, каб палепшыць свае вынікі і здабыць перамогу. Тут яскрава вызначаецца маральная праблема, як у адносінах да спартыўнай медыцыны і да яе прадстаўнікоў (допінг шкодна адбываецца на функцыянаванні чалавечага арганізму; вядомыя выпадкі, калі яго ўжыванне прыводзіла да летальнага зыходу), так і да саміх спартоўцаў (парушаюцца прынцыпы Fair play). Праўда, у апошні час усё больш і больш галасоў чуецца за тое, каб увогуле скасаваць допінгавыя абмежаванні, таму што тут у пэўным сэнсе парушаюцца правы чалавека ў дачыненні да яго ўласнага здароўя, якім асоба мае права распараджацца па сваім выбары.

Яшчэ адным важным кампанентам у функцыянаванні спорту мінулага стагоддзя становіцца **спартыўная біямеханіка**. Генеральна спорт з'яўляецца формай чалавечага руху, які можа быць развіты да аптымальнага стану адэкватнымі працэдурамі праз навучанне, практыкаванні і трэніроўкі. Біялагічныя і механічныя аспекты руху выконваюць галоўную ролю ў працэсе рэалізацыі гульні. Па вялікім рахунку спартыўная біямеханіка – гэта тэарэтычная вобласць спартыўнай навукі, якая звязана з рухам як вымярэннем паводзін чалавека. З дапамогай вельмі разнастайных тэхналогій яны неаднарадова правераны. Іх вынікі пастаянна выкарыстоўваюцца для развіцця аптымальнай тэхнікі спаборніцтваў у спорце. Падставы ведаў спартыўнай біямеханікі вызначаюцца на прыкладах апісання руху (маторная мадэль), тлумачэння прымянення сілы, біямеханічных

параметрах для пэўных варункаў і каардынацыі, аналізу і ўздыме майстэрства ў розных відах спорту, біямеханічнай падтрымцы ў навучанні, практыкаваннях і трэнінгу, запытаў адносна рухавага апарату, вытворчасці спартыўнага абсталявання і інвентару, развіцця біялагічных тэорый (прынцыпы і законы) і вымяральных працэдураў. Адно з тлумачэнняў спартыўнай біямеханікі належыць Вольфгангу Баўману [2, s. 79–80], які падкрэсліў, што запытам спартыўнай біямеханікі з’яўляецца чалавечае цела і спартыўны рух, а задачамі – аб’ектыўнае і колькаснае апісанне і інтэрпрэтацыя рэальнасці з выкарыстаннем ў вялікай ступені мовы матэматыкі. Тут прымяняецца такая вымяральная тэхніка, як біямеханічная антрапаметрыя, кінеметрыя, дынамаметрыя і электраміяграфія. Асноўнымі механічнымі параметрамі з’яўляюцца час, дыстанцыя, маса; вытворнымі параметрамі – хуткасць, сіла, імпульс, кручэнне, праца, энергія, моц. Біялагічныя падставы прадстаўлены ў структуры і прызначэнні пасіўнага руху ўсяго чалавечага апарату. На гэтых падставах базуюцца біямеханічныя прынцыпы, якія сфармаваны такім чынам, што дазваляюць меркаваць пра эфектыўнасць руху. Магчымыя крытэрыі для далейшай аптымізацыі ў гэтай сферы патэнцыяльна ўтрымліваюцца ў наступным: мінімалізацыя энергіі патрэбаў, мінімалізацыя напружання рухавага апарату, удасканаленне выканання для рухавага апарату, максімалізацыя мускульнай моцы. Біямеханічная тэхніка вымярэння ў адносінах да тыпу і параметраў працэдуры даследавання можа вар’іравацца ў залежнасці ад пастаўленай задачы, на падставе, напрыклад, распрацоўкі адпаведнай праграмы з прымяненнем кінематыкі і дынамаметрыі. У залежнасці ад патрэбаў можа выкарыстоўвацца механічная, электронная і аптычная вымяральная тэхніка.

Чарговым элементам, які займае важнае месца ў сістэме спартыўнай дзейнасці, з’яўляецца **псіхалогія спорту**. У дадзеным выпадку адносна шэрагу вымярэнняў чалавечай актыўнасці маторныя, пазнавальныя і афектыўныя кампаненты ў сукупнасці з паводзінамі набываюць асаблівае значэнне. Псіхалогія спорту бярэ пад увагу як прыкладную і спецыяльную псіхалогію, так і тэарэтычную вобласць спартыўнай навукі з размаітымі аспектамі чалавечых паводзін, якія маюць дачыненне да спорту. Гэта адносіцца як да прычын і перадумоў працэсу фармавання адпаведных структур, дасведчанасці, так і да вынікаў і сацыяльна імпліцытаваных адносін і паводзін у спорце. Сістэма псіхалогіі спорту можа разглядацца ў трох перспектывах:

- 1) псіхалогія розных відаў спорту, такіх як, напрыклад, плаванне;
- 2) псіхалогія розных спартыўных сфер, напрыклад, вышэйшы ўзровень атлетыкі;
- 3) псіхалогія асновы паводзін (мадэль) у спорце, напрыклад, псіхалогія гульні.

Падставы ведаў псіхалогіі спорту можна абгрунтаваць і інтэрпрэтаваць згодна з рознымі крытэрыямі, што ўлічваюць такія элементы, як псіхалогія дзейнасці, спартыўнай трэніроўкі і спаборніцтваў, аспекты спартыўнай псіхалогіі ў спартыўных дысцыплінах, наяўнасць таленту ў спорце, самарэалізацыя асобы ў спорце: маторыка развіцця, маторыка навучання, маторыка кантралявання, аспекты сацыяльнай псіхалогіі, рухавая тэрапія і рухавая адукацыя, матывацыйная псіхалогія, дыягностыка пазнавальных і афектыўных аспектаў выступленняў у спорце. У сістэме навуковых акрэсленняў Хартмут Габлер [4, s. 353–355] вылучае псіхалогію спорту ў якасці такой галіны ведаў, дзе робіцца спроба зарэгістраваць як мага больш дакладна чалавечыя паводзіны і дасведчанне на практыцы спартыўнай дзейнасці. Сюды ўключаецца апісанне магчыма нязменнага стану і патэнцыяльных змяненняў, а таксама праблематыка іх вымярэння. У дадзеным выпадку вельмі важна вызначаць не толькі нязменныя перадумовы, але яшчэ і тыя, што мяняюцца, і ў дадатак прадказваць, калі гэта магчыма, будучы працэс. Галоўныя вынікі апошніх даследаванняў і літаратура па спартыўнай псіхалогіі акцэнтуюць увагу як на абшары навучання і развіцця псіхалогіі, матывацыі і псіхалогіі асобы, так і на сацыяльнай псіхалогіі. Акрамя навучання і правядзення даследаванняў спартыўная псіхалогія імкліва ідзе да складанай сістэмы парад для атлетаў самага высокага класу. У свят-

ле гэтых задач і дзейнасці робіцца сэнсоўным характарызаваць псіхалогію спорту як адносна незалежную частку псіхалогіі. Псіхалогія можа апісваць сваю ўнутраную структуру разнастайнымі значэннямі ў адмысловых відах дзейнасці: адносіны ў псіхалогіі, што не арыентаваны на даследніцкія віды актыўнасці (парады атлетам); псіхалага-тэхналагічныя інавацыйныя (даследніцкія) віды дзейнасці (напрыклад, праблема вырашэння тэорыі паводзін у лыжным спорце). Адносна сувязі псіхалогіі спорту са спартыўнай навукай у цэлым дадатковыя ўзроўні ўзаемага навуковага супрацоўніцтва могуць выглядаць наступным чынам: дысцыплінарная арыентаванасць; інтэрдyscyплінарна-дадатковая арыентаванасць; інтэрдyscyплінарна-інтэгратыўная арыентаванасць.

Спорт для індывіда падставова з'яўляецца формай чалавечага руху, для якога і праз які ён мае магчымасці вучыцца. **Педагогіка спорту** ў такім разе ёсць, з аднаго боку, адмысловай і дасоўнай педагогікай у самым агульным успрыманні, а з другога боку, падаецца як тэарэтычнае поле спартыўнай навукі. Яна ўключае ў сябе функцыянальны (непазначаны) і прагназаваны (планаваны) патэнцыял, але разам з тым можна меркаваць і пра недахоп спецыяльнай адукацыі ў сферы руху, гульні і спорту. Педагогіка спорту прадугледжвае навучанне і вывучэнне для ўсіх узроставых груп без дыскрымінацыі адносна полу, расы, рэлігіі ці сацыяльна-эканамічнага статусу. Навучанне і вывучэнне адбываецца як у межах дзяржаўных інстытутаў, так і па-за імі. Мэтавымі групамі для педагогікі спорту з'яўляюцца асобы пэўнага ўзросту і кваліфікацыі (напрыклад, група інвалідаў) і індывіды, якія маюць талент і матывацыю для выступлення на вышэйшым узроўні (трэнінгавыя групы). Тэорыя спорту з аднаго боку і адпаведныя інструкцыі тэорыі спорту з другога забяспечваюць інфармацыю для развіцця па аптымальнай практычнай арыентацыі ў накірунку да руху, гульні і спорту з тэарэтычнага пункту гледжання. Прыкладамі фармавання падстаў ведаў педагогікі спорту з'яўляюцца гістарычныя перспектывы педагогікі спорту, самапаразуменне і прырода педагогікі спорту, антрапалагічныя падставы, курс тэорыі спорту, навучанне тэорыі спорту, параўнальныя аспекты педагогікі спорту. Омма Групэ і Дзітрых Курц [5, s. 351–352] вызначаюць педагогіку спорта як навуку, што аналізуе адносіны паміж спортам і адукацыяй. Гэта праяўляецца ў тым, што педагогіка спорту забяспечвае тэарэтычныя падставы для практыкі ў спорце. Гэтая практыка (як адукацыйная) падтрымлівае чалавечае развіццё і ўзбагачае жыццё. Таксама важным падаецца факт, што людзі могуць вывучаць і развіваць уласныя магчымасці на працягу ўсяго свайго жыцця. Педагогіка спорту ўключае ў сваю дзейнасць патрабаванні, якім адпавядаюць дарослыя, сталыя людзі, і людзі, якія быццам бы з'яўляюцца непаўналетнімі (напрыклад, інваліды). Педагогіка спорту ў чалавечым быцці паказвае сацыяльную актыўнасць у больш шырокім кантэксце пазначанага руху, цела, гульні, здароўя і правядзення вольнага часу. Такім чынам, праца па адукацыі мае на ўвазе падыходы сацыялізаванага ўплыву на спробы развіцця цела, руху, гульні і спорту.

Як важны грамадскі феномен спорт паўстае ў выглядзе аб'екта, які сфармаваны шматлікімі сацыякультурнымі фактарамі. **Сацыялогія спорту** ў гэтым выпадку з'яўляецца, з аднаго боку, адмысловай і прыкладной сацыялогіяй, а з другога – тэарэтычнай вобласцю спартыўнай навукі. Мэта спартыўнай сацыялогіі заключаецца ў тым, каб даследаваць поле дзейнасці спорту адносна яго ўнутранай структуры і палажэння ў грамадстве (вонкавая структура). Сюды ўключаюцца як пытанні мікрасацыялогіі групавых паводзін, так і макрасацыялогіі арганізацыйных структур нацыянальнай сістэмы спорту. Згодна з Клаўсам Хайнеманам [7, s. 70–81] сюды могуць быць залічаны тры наступныя сферы:

- 1) перадумовы спорту і яго прывабнасць з пункту гледжання тэорыі дзейнасці;
- 2) сацыяльная структура спорту і спартыўныя групы;
- 3) адносіны паміж спортам і грамадствам.

Сацыялогія спорту выкарыстоўвае шырокія магчымасці ў атрыманні ведаў на розных узроўнях: ад тэарэтыка-герменеўтычных да эмпірыка-аналітычных. Падставы ведаў сацыялогіі спорту грунтуюцца на вызначэнні суадносінаў спорту і грамадства, спорту і галоўных відаў чалавечай жыццёвай дзейнасці (штодзённы распарадак, праца, вольны час), спорту і сацыяльнай сферы, спорту і сацыяльных інстытутаў і арганізацыяў, спорту і асобы, спорту і працэсаў сацыялізацыі, спорту і грамадскіх праблемаў, спорту і цывілізацыйнага развіцця. Адносна вызначэння сацыялогіі спорту К. Хайнеман лічыць, што сацыялогія спорту перш за ўсё з'яўляецца часткай сацыялогіі ўвогуле, але таксама і часткай спартыўнай навукі ў прыватнасці [6, s. 358–359]. Такім чынам, сацыялогія спорту ўключае ў сябе такія даследніцкія напрамкі, як вывучэнне ўнутранай структуры, палажэнне ў дачыненні да розных форм грамадства, функцыянальнае і сімвалічнае значэнне і г.д. Сацыялогія спорту з'яўляецца таксама адмысловай спартыўнай наукай з уключэннем у сваю дзейнасць спецыфічных праблем спорту, імкненнем знайсці рашэнні для бягучых пытанняў у межах поля свайго распаўсюджвання ў супрацоўніцтве з іншымі навукімі. Сацыялогія спорту суадносіцца з сацыялогіяй сацыяльных сістэм у шматлікай абумоўленасці і ўплывам на спорт культурных каштоўнасцей і сацыяструктурных варункаў ў грамадстве. Сацыялогія спорту аналізуе сацыяльныя структуры і працэсы ў межах самога спорту. І, зразумела, вельмі важным з'яўляецца ўплыў спорту не толькі на асобных індывідаў, але і на такія сацыяльныя сферы, як сям'я, праца, палітыка, царква, адукацыйная сістэма, сацыяльную структуру ўцэлым.

Спорт як сацыяльны феномен гістарычна пастаянна развіваўся і змяняўся. У сваёй сучаснай форме ён паўстае як усеагульная адзінка ў аспектах, падобных да калістэнікі, гімнастыкі, гульні, танцу і г.д. Такое становішча можа быць лепш зразумела на падставе яго гістарычнага развіцця. *Гісторыя спорту* з'яўляецца, з аднаго боку, часткай гісторыі ўвогуле, а з другога – тэарэтычным полем спартыўнай навукі. Гісторыя спорту ўключае ў сябе прадстаўленне і тлумачэнне развіцця фізічнай актыўнасці і фізічнай адукацыі ў шырокім сэнсе. Гісторыя спорту спрабуе прааналізаваць і растлумачыць мінулае, а таксама збудаваны на ёй базіс, аб'ектыўнае і рацыянальнае ўяўленне, асэнсаванне і інтэрпрэтацыю актуальнага стану руху, гульні і спорту. Нарэшце, гістарычныя веды маюць уплыў на будучае развіццё спорту. У гісторыі спорту перад усім належыць улічваць тыя падставы ведаў, якія маюць дачыненне да грэчаскай і рымскай антычнасці, фізічнай актыўнасці ў Сярэднявеччы і эпоху Асветы, гісторыі руху, калістэнікі і гімнастыкі, гульні і спорту ўвогуле. Да гэтага раздзелу варта таксама далучыць рэформу педагогікі ў пачатку XX ст., аналіз спорту і фізічнай дзейнасці ў варунках таталітарнага рэжыму (1918–1991 гг.). Хартмут Бэкер і Ханс Лангенфельд характарызуюць гісторыю спорту на падставе таго, што яна з'яўляецца не толькі часткай спартыўнай навукі, але ў прынцыпе разглядаецца таксама як неад'емная частка агульнай гістарычнай навукі [3, s. 345–346]. Яна ўключае ў сябе даследаванні па выяўленню гістарычных форм фізічнай актыўнасці, гістарычных сістэм фізічнай адукацыі ўсіх часоў і народаў, іх ідэалагічнае, арганізацыйнае і інстытуцыянальнае развіццё. Напрыклад, у тым канцэптуальным падыходзе, які быў распрацаваны ў былой ФРГ, гісторыя спорту ўключала пытанні культуры, матываў і ўніверсальных. У той самы час ГДР прэзентавала канцэпцыю гісторыі спорту на падставе дыялектычнага і гістарычнага матэрыялізму. Гэта была гісторыя фізічнай культуры, якая бачылася як сацыяльна-палітычны феномен у шчыльным узаемадзеянні з развіццём вытворчасці. У межах гісторыі спорту назіраюцца разнастайныя схемы, якія далей разышліся па перыядах, не былі арыентаванымі выключна на дату палітычнай гісторыі, але ў пэўнай ступені прымалі пад увагу варункі сацыяльнага, эканамічнага, культурнага і чалавечага развіцця і іх узаемныя адносіны.

Спорт таксама паўстае як пэўная форма чалавечага жыцця, якая можа быць растлумачана паводле перспектывы шэрагу паддысцыплін усеагульнай філасофіі, такіх

як антрапалогія, анталогія, культуралогія, эстэтыка, этыка і інш. Спорт успрымаецца на ўзроўні сваеасаблівай інтэрпрэтацыі быцця, дзе чалавек актуалізуе сваё цела праз рух, дзе прадукуюцца разнаітасць дзеянняў. Такім чынам, спорт з'яўляецца феноменам з вялікай сутнаснай разнастайнасцю адносна магчымасцей для самарэалізацыі чалавечага жыцця. Зрэшты, **філасофія спорту** мае сваю спецыфіку і выступае ў якасці дастасоўнай дысцыпліны, але ў той жа самы час яна з'яўляецца тэарэтычнай вобласцю спартыўнай навукі і ўключае ў сябе спецыяльныя даследаванні па перадумовах і інтэрпрэтацыях спорту ў яго разнастайных формах рэалізацыі. Філасофія спорту таксама робіць унёсак у навуковыя падставы тэарэтычных палёў, ці субдысцыплін спартыўнай навукі. Акрамя таго, яна можа быць разгледжана як прыкладная філасофія, што ўключае ў сябе цэнтральныя з'явы ў грамадстве: рэлігію, мастацтва, эканоміку і непасрэдна філасофію. Але калі, напрыклад, тэарэтычнае поле гісторыі спорту пераважна базуецца на рэтра-спектыве, філасофія спорту засяроджана больш на перспектыве і, такім чынам, забяспечвае неабходнасць параўнальнага аналізу і адлюстравання спорту ў яго розных формах як галоўнага сацыяльнага феномену. Больш дэталёвы навуковы аналіз адносна падставаў ведаў у філасофіі спорту мае дачыненне да навуковай тэорыі спартыўнай навукі, да антрапалогіі ў вымярэннях чалавечага цела, да філасофіі выяўлення, прэзентацыі, ці прадстаўлення, у спорце, да філасофіі гульні, да эстэтычнага зместу спорту, да ўплыву сацыяльнай філасофіі на спорт, да этычнага складальніка ў спорце, да філасофіі руху, ці кінефіласофіі. Напрыклад, вядомы нямецкі навуковец Ханс Ленк вызначае філасофію спорту на падставе яго інтэрпрэтацыі як індывідуальнага і сацыяльнага феномену, адукацыйнае поле якой бярэ пачаткі ад разнаітых філасофскіх структур: філасофскай антрапалогіі, эстэтыкі, экзістэнцыяльнай філасофіі, філасофіі жыцця, феноменалогіі, сацыяльнай філасофіі і культуралогіі [9, s. 282–283]. У даследніцкім накірунку да яе першачарговых тэм і задач належаць філасофскія падставы педагогікі спорту, аналіз спартыўнай навукі з пункту гледжання навуковай тэорыі і развіцця агульнай тэорыі пазнання, абгрунтаванне адметнасці спартыўнай дзейнасці ў дачыненні да паводзін, што арыентаваны на спаборніцтва і фізічны высілак. Філасофія спорту паўстае як адносна новая дысцыпліна, па вялікім рахунку яе развіццё адбываецца на працягу апошніх паўтара-двух дзесяцігоддзяў мінулага стагоддзя, калі шэраг пытанняў па дадзенай праблематыцы сталі задавацца асабліва часта.

Што з'яўляецца вызначальным для спорту з пункту гледжання філасофіі? Перш за ўсё, гэта новы напрамак у спробе асэнсавання сацыяльнай рэчаіснасці на падставе сацыяльна-філасофскіх інтэрпрэтацый як традыцыйных, так і сучасных філасофскіх арыентацый. З метадалагічнага пункту гледжання тут пераважаюць феноменалагічныя метады. У апошні час усё больш і больш пачынаюць дамінаваць мультыкатэгарыяльныя параметры. Яны ў пэўным сэнсе аб'ядналі гуманістычныя аспекты, рэальныя паводзіны і спартыўную навуку.

Заклучэнне

У Законе Рэспублікі Беларусь «Аб фізічнай культуры і спорце» (у рэдакцыі 2014 г.) даецца азначэнне таго, што трэба разумець пад паняццем «фізічная культура»: гэта «складавая частка культуры, сфера дзейнасці, якая выказвае сабой сукупнасць духоўных і матэрыяльных каштоўнасцей, што ствараюцца і выкарыстоўваюцца грамадствам у мэтах фізічнага развіцця чалавека, удасканалення яго рухавай актыўнасці, накіраваная на ўмацаванне ягонага здароўя, на садзейнічанне гарманічнаму развіццю асобы» [1]. Звяртае на сябе ўвагу тое, што фізічная культура адназначна трактуецца як неад'емная частка культуры грамадства, а з гэтага вынікае, што ўсе тыя законы і заканамернасці грамадскага развіцця, якія маюць месца ў культуры, адносяцца не толькі да фізічнай культуры, але таксама і да спорту.

Спорт у Законе Рэспублікі Беларусь «Аб фізічнай культуры і спорце» падаецца як «сацыяльна-культурная дзейнасць, што ажыццяўляецца ў форме спаборніцтваў і падрыхтоўкі да ўдзелу ў спаборніцтвах», хоць такі падыход выглядае абмежаваным, калі ўзгадаць усю тую сістэму навуковых ведаў і сацыяльных сувязей, на якія звярталася ўвага пры аналізе адносін спорту як з іншымі навуковымі ведамі, так і на сувязь яго з іншымі грамадскімі феноменамі. Зразумела, што імклівае развіццё сучаснага глабалізацыйнага грамадства з адчувальным уплывам інфармацыйных тэхналогій зрабіла моцны адбітак практычна на ўсе аспекты функцыянавання спартыўнай навукі, але гэтая тэматыка можа стаць новым аб'ектам у серыі даследаванняў дадзенага феномену з пункту гледжання дасягненняў навуковых ведаў ужо ў XXI ст.

СПІС ВЫКАРЫСТАНАЙ ЛІТАРАТУРЫ

1. О физической культуре и спорте [Электронный ресурс] : Закон Респ. Беларусь, 4 янв. 2014 г., № 125-З : принят Палатой представителей 5 дек. 2013 г. : одобр. Советом Респ. 19 дек. 2003 г. – Режим доступа: http://www.pravo.by/upload/docs/op/H11400-125_1390251600.pdf. – Дата доступа: 05.10.2017.
2. Baumann, W. Biomechanik / W. Baumann // Sportwissenschaftliches Lexikon / red. P. Röthig. – Schorndorf : Hofmann, 1983. – S. 79–80.
3. Becker, H. Sportgeschichte / H. Becker, H. Langenfeld // Sportwissenschaftliches Lexikon / red. P. Röthig. – Schorndorf : Hofmann, 1983. – S. 345–346.
4. Gabler, H. Sportpsychologie / H. Gabler // Sportwissenschaftliches Lexikon / red. P. Röthig P. – Schorndorf : Hofmann, 1983. – S. 353–355.
5. Grupe, O. Sportpädagogie / O. Grupe, D. Kurz // Sportwissenschaftliches Lexikon / red. P. Röthig. – Schorndorf : Hofmann, 1983. – S. 351–352.
6. Heinemann, K. Sportsoziologie / K. Heinemann // Sportwissenschaftliches Lexikon / red. P. Röthig. – Schorndorf : Hofmann, 1983. – S. 358–359.
7. Heinemann, K. Sportsoziologie / K. Heinemann // Theorie- und Themenfelder der Sportwissenschaft / red. H. Haag, B. G. Strauß, S. Heinze. – Schorndorf : Hofmann, 1989. – S. 70–81.
8. Hollmann, W. Sportmedizin / W. Hollmann // Sportwissenschaftliches Lexikon / red. P. Röthig P. – Schorndorf : Hofmann, 1983. – S. 350.
9. Lenk, H. Sportphilosophie / H. Lenk // Sportwissenschaftliches Lexikon / red. P. Röthig. – Schorndorf : Hofmann, 1983. – S. 282–283.

Рукапіс паступіў у рэдакцыю 09.10.2017

Lukievich U.P. Theoretical and Cultural Foundations of Science Knowledge about Sport: the Retrospectives of the Twentieth Century

The article shows the formation and development of the science of sport in socio-cultural space of the twentieth century was associated with the development of the consumer society, the products of which were soon sporting events and all the circumstances, that it take a direct relationship with. In this case, it should be noted that if any social phenomenon is generating interest from a broad sector of the public, it must be scientifically comprehended and researched. According to such approach, the activities to a large extent uses and especially interprets the potential of some of the most common scientific knowledge, in particular, medicine, biomechanics, psychology, pedagogy, history, sociology, philosophy to them to create a special branch of scientific knowledge. However, over the last century the content and nature of the sport, attitude of the society as a whole has considerably changed.